

JERNEJ KOPITAR IN MADŽARSKA KULTURA

Kopitarjevo¹ široko zanimanje seve ni moglo prezreti tudi madžarske kulture, v njej pa madžarskega jezikoslovja in slovstva z njunimi vprašanji. Njegovi članki in njegovo dopisovanje dokazujejo, da je pazljivo spremljal delovanje madžarskih znanstvenikov, pesnikov, zgodovinarjev in jezikoslovcev ter ni redko v kaki glosi ali v pismu - ki je imelo vrednost razprave ali polemičnega članka - izrazil svojega soglasja ali nasprotnega mnenja.

Tega ne dokazuje samo njegovo dopisovanje s K. G. Rummyem,² marveč tudi številna mesta v njegovih pismih J. Dobrovskemu³ pričajo o tem, da Kopitarju ni bilo vseeno, kako mislijo na Madžarskem o vprašanih, ki zanimajo tudi njega. In sicer tembolj, ker so ta vprašanja bila povečini skupna. Saj so se Kopitarjeva »avstroslavistična«⁴ zamisel, njegova karantansko-panonska teorija⁵ in njegovo splošno slavistično delovanje s številnimi mesti dotikali z izrecno madžarskimi znanstvenimi (in ne le znanstvenimi) vprašanji. Tudi v madžarskem znanstvenem življenju so na začetku XIX. stoletja prišli na dnevni red slovenske izposojenke v madžarščini in predvsem v zvezi s tem tudi slovansko-madžarski jezikovni stiki; madžarsko stališče je nasplošno nasprotovalo Kopitarjevemu slovanskemu ali avstroslovanskemu gledanju.⁶ Zavoljo tega je Kopitar ocenjeval madžarske uspehe glede na to, koliko so mu nasprotovali ali dopolnjevali njegove nazore.

Opozoriti moramo še na neki dejavnik. Misleci madžarskega razsvetljenstva, so od 70-ih let XVIII. stoletja dalje vse določneje označevali tisti idejni sistem, ki je dosegel svoj vrh v izoblikovanju madžarskega narodnega kulturnega programa.⁷ Seveda je bil ta program utemeljen v razsvetljenstvu, toda nesporno je imel narodni značaj. V tem programu niso nastopali le navidez tako daljni cilji, kot ostvaritev Madžarske akademije znanosti ali ureditev knjižnega jezika, ki bi ustrezal vsem sodobnim zahtevam (očiščen narečno-pokrajinskih prvin)⁸ ali pa gojenje gledališča v madžarščini - ampak tudi nasploh jezika, izoblikovanje izrazja posameznih znanosti (pravo, matematika itn.). V zadnjih letih vladanja Jožefa II. se je pojavila tudi zahteva, da postane madžarščina uradni jezik, v nasprotju z jezikovnim ukazom Jožefa II., ki je postavil nemščino za uradni jezik na Madžarskem. Čeprav je za vlade Leopolda II., nato pa Franca I. v bistvu prišlo do kompromisa med dinastijo in madžarskim plemstvom, je madžarsko narodno gibanje živelo naprej, kvečjemu se je spremenila njegova oblika. Tako zahteve kulturnega in jezikovnega programa niso prišle z dnevnega reda.

S temi zahtevami je povezan tedaj še daleč ne nepomemben pojav pomadžarjevanja. Posebno na državnem zboru 1790-91⁹ so izražali mnenja o pomadžarjevanju. Le-ta so po

¹ Jože Pogačnik: Jernej Kopitar. Znameniti Slovenci. Ljubljana 1977., Isti, Bartholomäus Kopitar. Leben und Werk. München 1978. Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. Bd. XV.

² Kopitars Briefwechsel mit Karl Georg Rummy. Hrsg. von Fritz Valjavec. München 1942.

³ Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar. Hrsg. von Vatroslav Jagić. Berlin 1885.

⁴ Eduard Winter: Romantismus, Restauration und Frühliberalismus in österreichischen Vormärz. Wien 1968, 67-70.

⁵ Jože Pogačnik: Von der Dekoration zur Narration. Zur Entstehungsgeschichte der slowenischen Literatur. München 1977, 104-118.

⁶ Fried István: A magyarországi szlavisztika kezdeteihez. Helikon Világirodalmi Figyelő 10, 1964, 295-301.

⁷ Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest 1980, 562-671.

⁸ Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. Budapest 1929., Heinrich Becker: Zwei Sprachanschlüsse. Leipzig 1948.

⁹ Marczali Henrik: Az 1790-91-diki országgyűlés. Budapest 1907. I-II. kötet. Tudi: Arató Endre: A magyar »nemzeti«¹⁰ ideológia jellemző vonásai a 18. században. In: Nemzetiség a feudalizmus korában. Kiadta: Spira György-Szücs Jenő. Budapest 1972, 130-181.

1795 – ko je madžarsko narodno gibanje bilo potisnjeno v defenzivo od dunajskega absolutizma – za čas utihnile in najboljši med madžarskim plemstvom ter z njimi povezani izobraženci, ki so v zaporih Kufsteina in Speilbverga razmišljali o vprašanih madžarskega jezika, so kvečjemu tehtali nekatera pretiravanja.

Ti izobraženci so se udeležili madžarskega jakobinskega gibanja in zato prišli v ječo, približno tedaj, ko je Kopitar hodil v šole. Prvo desetletje XIX. stoletja pa je bilo zopet polno borbe med dunajskim dvorom in madžarskim narodnim gibanjem. Dunajski dvor se nič ni briga – predvsem zavoljo francoske nevarnosti za časa Napoleona – za madžarske pravice in za njih posebni položaj v državi, zagotovljen v »kronanjski prisegi«. Zahteval je vedno več vojakov, živeža in denarja. Madžarsko plemstvo se ni nagibalo k mogočemu francoskemu zavezništvu, tudi Napoleonov poziv Madžarom ni vzbudil pomembnega odmeva v tej družbi.¹⁰ Najboljši med plemstvom, ki so bili v 1780-ih letih razsvetljeni reformatorji, kakor tudi iz ječ osvobojeni in nanovo odrasli izobraženci, pa so se borili delno za uresničevanje razsvetljenskih misli, delno pa – neločljivo z le-temi – za uresničenje narodnih ciljev.

To vedno močnejše gibanje, ki bi ga mogli označiti delno kot narodno, delno kot proti absolutizmu usmerjeno, je hotel dunajski dvor onemogočiti.¹¹ To gibanje seve ni bilo enotno, saj je bil v njem udeležen tako jakobinsko čuteči, nato pa bonapartistični gospodarstvenik Gergely Berzeviczy, kot opozicijski plemič József Vay, ki se je uveljavil v organizaciji šolstva in v besednih spopadih v državnem zboru, kakor tudi pesnik in prenovitelj knjižnega jezika, prevajavec Goetheja, Herderja in Shakespearja, Ferenc Kazinczy, pa tudi tedaj še k bonapartizmu nagnjeni, pozneje romantično nacionalistični zgodovinar István Horvát. Dunajski dvor je želel udeležence tega neorganiziranega gibanja delno pridobiti kot skrivne zaupnike, delno pa je uporabljal grožnje proti njim. Toda našel je tudi tretji način. Z izzivalnim namenom je razpisal natečaj o tem, ali je madžarski jezik primeren, da postane uradni jezik v državi.¹² Dvor je pričakoval od natečaja, da se bodo njegovi udeleženci zavzeli za latinščino ali nemščino in to dokazovali, obenem pa je dvor želel tudi, da bi se prebujajoča slovanska samozavest obrnila proti Madžarom. Saj je mogoče – so menili na Dunaju – slovanske aspiracije vselej izigrati z madžarskimi prizadevanji, kakor je dokazal 1790. temešvarski srbski kongres. Ta politika po geslu: deli in vladaj, je vzpodbujala dunajske dejavnike, da so v ocenjevalni odbor za omenjeni natečaj naprosili tudi dva slavista: J. Dobrovskega in J. Kopitarja. Tako je Kopitar delno prišel v neposredno bližino madžarskih jezikovnih prizadevanj, delno pa je utegnil dobiti dober pregled o tem, ali grozi nevarnost njegovim avstroslovanskim zamislim od madžarske strani. Samo bežno pripomnimo, da njegovega iz razsvetljenstva izviraajočega kriticizma, njegovega slovstvenega naziranja, priznavajočega klasicistično estetiko in njegove tendence, ki se je zavzemala za nemško-slovansko sožitje, niso ostro kritizirali na madžarski strani, marveč slovensko romantično gibanje (Prešeren in Matija Čop), nato pa ga je zavračal češki slavizem, usmerjen proti njemu. Njegovo veliko delo, Glagolita Clozianus, pa je bilo deležno enega najlepših priznanj od madžarskega romantičnega nacionalista, zgodovinarja Istvána Horváta, ki se je boril proti Slovanom.¹³

Če se povrnemo v 1810-ta leta, vidimo, da se je bil Kopitar – preden je bil temeljito ocenil dela natečaja – dobro seznanil z nekaterimi vprašanji madžarskega jezikoslovja. Na straneh Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung je sam načel vprašanje slovanskih izposo-

¹⁰ Kosáry Domokos: *Napoleon és Magyarország*. Budapest 1977.

¹¹ Wertheimer Ede: *Az 1807-diki magyar országgyűlés*. Századok 30, 1896, 293–309, 394–412.

¹² Natečaj je bil najprej objavljen v imenu knjižarne Cotta v Allgemeine Literaturzeitung v Tübingenu. Njegovo besedilo je pozneje objavila Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung in peštanski Hazai Tudósítások. Glej več v Heinrich Gusztáv: *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvéről*. Budapest 1916.

¹³ Horvát István: *Glagolita Closianus*. Tudományos Gyűjtemény 20, 1836. 12. füzet, 116–118.

jenk v madžarščini,¹⁴ kot urednik in aktivni sodelavec je mogel v dunajskih listih (Vaterländische Blätter, Neue Annalen itn.) brati mnoge vesti, ocene in članke s področja madžarskega slovstva in madžarskih znanosti.¹⁵ To je omogočalo tudi dejstvo, da je na Dunaju živel in imel s Kopitarjem sorazmerno ozke stike Johann Christian Engel,¹⁶ latinski in nemški publicirajoči zgodovinar, ki je bi v Göttingenu Schlözerjev učenec, pozneje pa postal Schlözerjev oponent. In čeprav sta tako Dobrovský kot Kopitar ugovarjala pravilnosti marsikateri Engelove trditve, sta vendar obe strani videli koristi teh stikov. Kopitar se je vsekakor temeljiteje poučil o madžarskem stališču. In čeprav je bil Engel bolj kritičen do srednjeveških virov, kot so bili njegovi predniki, ter temeljiteje raziskoval stike med Madžari in sosednimi narodi, njegovo zgodovinarsko delovanje prav s slavističnega vidika ni v vsakem pogledu neoporečno. Prezrimo za zdaj, da je Kopitarja njegovo enostransko slavistično gledanje večkrat zavedlo v ocenjevanju madžarske zgodovine in madžarskega jezikovnega razvoja v pristranske in manj stvarne izjave.

Dela, ki so prispela na omenjeni natečaj, je prejel tudi Kopitar.¹⁷ Enaindvajset se jih je udeležilo natečaja. Od teh jih je pet brez pridržka predlagalo madžarščino za uradni jezik, štirje pa so se zavzemali za ohranitev nemškega ali latinskega jezika, to je s pridržkom. Dvanajst se jih je izjavilo proti madžarščini, in sicer osem za ohranitev latinščine, trije so se zavzeli za uvedbo nemščine, eden od udeležencev pa se ni mogel odločiti med nemščino in latinščino. Zanimivo, da je Johann Fejes, ki je bil iz vrst plemičev še z zavestjo – »Hungarusa«, s slovaško-nemškim-madžarskim jezikom, predlagal latinščino; enako Samuel Bredeczky, lvovski duhovnik, ki si je pridobil ime z zbirko študij topografskega značaja. Madžarščino je z nekimi pogoji predlagal Johann Genersich, nemški pišoči licejski profesor v Kežmárku, in navdušeno se je poganjal za madžarščino Gábor Döbrentei, poznejši tajnik Madžarske akademije znanosti, kakor tudi – najbolj na višini – Ferenc Kazinczy.

Posebno zanimivo je, da je Kopitar med branjem spisov, ki so bili vposlani pod gesli, z nezmotno zanesljivostjo uganil Kazinczyjevo avtorstvo in se z njegovim spisom ukvarja najboljšeje: »Für das Ungrische, und noch dazu aus dem Ungrischen übersetzt!« – piše Kopitar razburjeno. »Wenn wir uns nicht sehr irren, so ist der Dichter Kazinczy der Verfasser; diese Schrift ist die erträglichste dieser Partei, weil sie schimmernd und doch im Ganzen ziemlich bescheiden ist.«¹⁸ Nadalje dolgo polemizira s Kazinczyjem. Odgovarja na vsa mesta, kjer se Kazinczy polemično upira absolutističnim in protimadžarskim prizadevanjem dunajskega dvora. Brez pripombe pa je pustil Kopitar Kazinczyjev slovstvenozgodovinski pregled ter oris madžarskega slovstva svoje dobe.

Kazinczyjev izredno zanimivi, v duhu klasicistične estetike podani oris je utegnil biti tudi za nepoznavavce privlačen. Toda prav Kopitar ni bil nepoznavavec. In dejstvo, da niti ene pripombe ni postavil k nenarodnopolitičnemu, marveč literarnemu delu, opravičuje tudi tiste, ki prisojajo Kopitarju oceno grških pesmi Lászlója Ungvárnémethija Tótha, pesnika posebneža v dobi madžarskega neoklasicizma.¹⁹ V tej oceni seznanja Kopitar z življenjem mladega umrlega pesnika, ki je pesnil v grščini in madžarščini ter ga označuje: »Kenner des griechischen Geschmacks. / ... / ein begünstigter Liebling der griechischen Museen und Grazien«. Nadaljuje pa: »Nach Kazinczy in Tóvisek és Virágok (Dörnen und Blumen) hat noch kein magyarischer Dichter so gelungene Epigramme im griechischen

¹⁴ Fried: op. cit. Gl. 6. opombo., Barth. Kopitars Kleinere Schriften. Wien 1857, 146–147, 147–148, 153, 155, 165–159, 162–166, 174, 181.

¹⁵ Palos Bernardin: Irodalmunk ismertetése XIX. század-eleji német folyóiratokban. Pécs 1929.

¹⁶ Ludwig von Thallóczy: Johann Christian Engel und seine Correspondenz. 1770–1814. München-Leipzig 1915.

¹⁷ Heinrich: op. cit. 178–184: Gutachtlicher Bericht über die Beantwortung der Preisfrage in betreff der ungarischen Sprache von Kopitar.

¹⁸ Op. cit. 183.

¹⁹ Jerneja Kopitarja Spisov II. del. Uredil: Rajko Nahtigal. Ljubljana 1944, 400–405.

Geiste geschrieben als Tóth László«. Omemba Kazinczyja in dejstvo, da v oceni navaja Kazinczyja v madžarščini in nemščini ter imenuje njegove epigrame ponovno *trefflich*, dokazuje, da simpatija, ki veje iz ocene, ni naključna. Toda tudi spodnji odlomek priča o tisti nazorski sorodnosti, ki je v estetiki zblížala Kopitarja in Kazinczyja, njun klasicizem: »Mit recht wünscht Hr. Tóth, dass diejenigen magyarischen Dichter, die sich nicht zu den Oden und anderen erhabenen Dichtungsgattungen erheben können oder wollen, mehr auf Romanzen und Balladen, die sich von ungrischen Schönen, in Begleitung der Guitarre gesungen, lieblich hören lassen würden, als auf Lieder über abgedroschenen Themen, z. B. auf den Wein, die Tabakspfeife u.s.w. verlegen möchten.«

In da je Kopitar spoznal vrednote tudi tedaj, če se je srečal z nasprotnim naziranjem, o tem priča del njegovega pisma: »Den Salagius habe ich auch bei der ersten Durchblätterung, ungeachtet seines sichtbaren Madjarismus, bewundert.«²⁰ Z zgodovinarskim delovanjem Istvána Szalágyija se je Kopitar soočil tudi ob izdaji Glagolita Clozianusa in omenjeni njegov madžarski ocenjevavec, István Horvát, je poudaril prav to, da je Kopitar ponovno objavil spis tistega salzburškega Anonimusa, ki ga je že izdal Szalágyi v De statu Ecclesiae Pannonicae. Toda Kopitar je ta spis primerjal tudi z drugimi rokopisi in je tako popravil tudi madžarske domneve, kar poudarja madžarski zgodovinar,²¹ ki ga je Kopitar drugod opravičeno grajal.²²

Kopitar pa je pomagal tudi, da je madžarska antologija (Poetry of the Magyars) navdušenega, toda pesniško ne preveč nadarjenega angleškega prevajavca, Johna Bowringa, prišla na Madžarsko. Kopitar je dobil namreč do rok objavljeno antologijo ter jo postal Györgyu Károlyu Rummy, ki je z Bowringom sodeloval, ter Gáborju Döbrenteiju.²³ In čeprav je Kopitar tolikokrat grajal Engela, je njegovo Geschichte Ungarns priporočal kot študijsko branje ruskemu učenjaku-popotniku P. I. Köppenu.²⁴

S temi nekaterimi podatki smo skušali orisati stike med Kopitarjem in madžarsko kulturo. Delno smo spoznali njegovo stalno zanimanje, delno pa njegovo stalno skrb, ali ne žali kak članek, del kake knjige, kaka ocena, kako etimološko ugibanje namišljenih ali resničnih slovanskih koristi. Vse to pa je Kopitar podredil svoji avstroslovanski zamisli, ki je bila nasprotni pol madžarskim prizadevanjem. Madžarska prizadevanja so imela namen, priboriti si jezikovno in politično samostojnost znotraj monarhije. O madžarskih odzivih na Kopitarjevo delovanje imamo manj podatkov, ker so se tudi ta raziskovanja šele pravkar pričela.

Popolna izdaja Kopitarjeve korespondence bo zagotovo odkrila tudi nove madžarske stike. Tudi doslej smo vedeli, da se je György Károly Rummy med leti 1817 in 1847 v madžarskem tisku večkrat skliceval na Kopitarjevo delovanje.²⁵ Ni pa še docela jasno in nedvomno, koliko in kakšno mesto zavzema madžarska kultura v Kopitarjevem zanimanju. Popolna osvetlitev njegovega življenjskega dela bo odgovorila tudi na to vprašanje.²⁶

²⁰ Jagić: op. cit. 85.

²¹ Gl. 13. opombo.

²² »In Ungern scheint die Kritik Rückschritte zu machen. Vide Dankovszky (sic!), Horvát, etc.« Jagić: op. cit. 597.

²³ Op. cit. 59.

²⁴ Op. cit. 684.

²⁵ Fried István: Rummy Károly György, a kulturközvetítő. Filológiai Közöny 9, 1963, 204–218.

²⁶ Kopitar si je dopisoval tudi z grofom Jánosom Mailáthom. Kot pesnika prevajavca in zgodovinarja znanega grofa dvoje pisem Kopitarju poznamo iz 1820. leta. Glej Kolos István: Gróf Mailáth János 1786–1855. Budapest 1938, 165–166.